

publiku nego i širi krug čitatelja, koji će zasigurno dobiti odgovore na mnoga pitanja, te steći osnovno znanje o nekim do sada malo poznatim aspektima historije Osmanskog carstva ■

Hana Younis

Hannes Grandits, *Herrschaft und Loyalität in der spätosmanischen Gesellschaft. Das Beispiel der multi-konfessionellen Herzegovina*. Wien-Köln-Weimar: Verlag Böhlau 2008, 789 str.

Hannes Grandits, autor ove studije, docent je na Univerzitetu u Grazu, gdje predaje historiju jugoistočne Evrope. Autor je više antropoloških i sociohistorijskih studija koje se odnose na južnoevropski dio kontinenta, kao i nekoliko knjiga iz savremene historije tih krajeva.

Predmet studije koju na ovom mjestu predstavljamo potencijalnim čitateljima je osmanski društveni sistem, omeđen periodom tanzimatskih reformi, u okviru kojih osmanski sultani pokušavaju pod pokroviteljstvom evropskih država i njihovih profiliranih kadrova formirati novi koncept države i njoj podložnih institucija. To je period koji se često označava i imenom evropeizacije, a koji je trebao uspostaviti moderne društvene forme, koje su tendirale ka sekularizaciji i pravnoj jednakosti svih društvenih činilaca države, bez obzira na konfesionalne razlike stanovništva. Iako u stvarnosti ovi pokušaji nisu donijeli željene

rezultate u smislu pozitivne efikasnosti postojećih društvenih institucija, u određenoj mjeri doprinijele su jednakopravnom sistemu svih društvenih struktura ove države, sa istim pravima, ali i obavezama. Međutim tanzimatske reforme i produbljene reforme koje su vršene u toku dalje egzistencije Osmanske države učinile su, ustvari, da ova država sa svojim prirodnim resursima postane kolonijom evropskih država.

Autor knjige fokusira provođenje reformskih pokušaja na prostoru osmanske mikroregije u graničnom području na krajnjem jugozapadu Osmanske države, na prostoru koji je označen u teritorijalno-upravnom smislu imenom Hercegovački sandžak. U periodu o kojem je riječ ova je oblast imala status pašaluka, a integralnog dijela Bosanskog ejaleta. Na tom prostoru živjele su različite društvene grupe, različite u socijalnom, kulturnom i konfesionalnom smislu, pa je i recepcija reformskih pokušaja i tokova imala različit odjek i primjenu. Želeći što realnije shvatiti mentalnu strukturu i tradiciju pojedinih socio-konfesionalnih zajednica ovog prostora i na osnovu toga dati što realniju predstavu historijskih događanja na prostoru Hercegovačke regije, autor ove studije je proveo u takozvanim etnoregijama i određen vremenski period.

Hannes Grandits je prezentirao snage društvene moći hijerarhijski postavljene, kao i interakcijske odnose tih snaga na planu socijalnih događanja u periodu Tanzimata, koji su utisnuli svoje tragove na svakodnevni život u Hercegovini, postavljajući pri tome pitanje kako su državne reforme i njene upravne lokalne strukture djelovale na socijalne odnose u Hercegovačkoj regiji.

Glavno pitanje koje autor postavlja u knjizi glasi: kako su se u kontekstu naznačenih strukturalnih promjena razvijali od-

nosi između vlasti i podanika u naznačenoj regiji u svakodnevnom životu i kako se razrješavala promjena odnosa moći na putu ka modernitetu. Pri tome je autor pojam lojalnosti u antropološkom smislu riječi analizirao na širokim horizontima uz oslonac na kompetentnu savremenu literaturu iz tog domena. Vrijednost je sadržana u tome da je problem postavio u odnos stvarne ljudske interakcije.

U cilju studioznije prezentacije postavljenih ciljeva autor je obimnu građu podijelio na određena poglavlja, pri čemu je svako poglavlje komponovano od više potpoglavlja, sa studioznom razradom pojedinih bitnih društvenih fenomena.

Prvo poglavlje tretira vodeće političke elite u Hercegovini u vrijeme koje je pretходило velikim transformacijama u društvenom životu. Analizira se njena povezanost u ostvarivanju i vođenju vlasti, kao i osnova političke moći u predtanzimatskom periodu, reflektovana u raznovrsnim društvenopolitičkim modalitetima. Modeli manifestacije upravne i izvršne moći posredovani su kroz tri vodeće lokalne begovske porodice: Resulbegovića u kapetaniji Trebinje, zatim Ali-paše Rizvanbegovića u Stocu i Mostaru, koji je 1830-1840. godine skoncentrisao u svojoj ličnosti veliku moć, kao i Čengića u jugoistočnoj Hercegovini. I dok su oni u okviru svojih upravnih i društvenih kompetencija u predtanzimatskom periodu predstavljali gospodare socijalnih i svih drugih kretanja na lokalnom nivou, tanzimatske reforme će temeljno promijeniti njihovu društvenu poziciju i uspostaviti nove odnose u svim društvenim sferama. Nosioci moći i vlasti paralizovali su svaki pokušaj promjena u postojećim društvenim strukturama, štiteći svoje društvene i upravne kompetencije. Administracija iz Istanbula poslala je veliki kontingent novoformira-

nih jedinica u Bosnu da skrši otpor vodeće političke elite. Najaktivniji centri vojnog otpora reformama bili su u Bosanskoj krajini i u Sarajevu. Omer-paša Latas, koji je u ime Porte predvodio akciju gušenja otpora reformskim pokretima, nemilosrdno se obračunao sa bosanskim plemstvom. Nova armija sa novim uniformama, koja je trebala da pacificira bosansko plemstvo i prisili ga na uvažavanje primjene reformi, bila je u očima domaće vladajuće strukture simbol omraženih zapadnih novotarija. U oktobru 1850. godine vratio se Ali-paša Rizvanbegović u Mostar i objavio službeno naredbe Omer-paše, a zatim se povukao u svoju ljetnu rezidenciju na Buni, gdje se pripremio za obračun.

Sa novim vojnim jedinicama Latas nije samo ugušio otpor reformama, već je krajnje ponizio i likvidirao sve značajne i utjecajne predstavnike bosanskog plemstva, što će ostaviti nesagledive negativne posljedice u društvenim stukturama Bosne i Hercegovine i u njenim daljim historijskim kretanjima. Ovaj dio, koji je ustvari historijski uvod u osmansku Hercegovinu, završava se jednim sukobom i padom uprave i vlasti hercegovačke elite i nasilnim etabliranjem Tanzimata 1850/51. godine. Poglavlje ima svoj kontinuitet i tematski se nastavlja na peto poglavlje koje tretira novu vladajuću strukturu, počevši od 1850/51. godine. Ovdje se govori o novoj administraciji i proceduri reformisane uprave. Također su predstavljeni novi kulturni preokreti, kao i djelovanje finansijske krize, koja se nastojala razriješiti uvođenjem novih poreza. Novi poreski sistem zamjenjuje klasični, iako svojim obimom i sadržajem i dalje pogađa većinu stanovništva.

Važan element u ovom poglavlju je i rasprava o uvođenju konzularnih službi evropskih zemalja, čija je glavna funkcija

bila špijunska djelatnost, vođena u cilju totalne dezintegracije Osmanske države.

Drugo poglavlje ove knjige tretira seosku svakodnevnicu širokih narodnih masa, a tematski je podijeljeno na više zasebnih cjelina, kojima obilježje daju pripadnost određenoj konfesionalnoj zajednici i statusnoj grupi. Seoske svjetove i lojalnost vladajućoj strukturi Osmanske države autor ove studije je posmatrao kroz mikroregije pretežno konfesionalne zastupljenosti. Kao antropolog proveo je određeni dio vremena u mikroregiji sa pretežno pravoslavnim stanovništvom u selima planinskih predjela između Trebinja i Bileće: Budoši, Gornje i Donje Vrbno, u zapadnoj Hercegovini u Brotnjo Polju u kraju Ograđenik, gdje su pretežno katolici i u Ošaniću iznad Stoca gdje su pretežno naseljeni muslimani. Na njihovom primjeru želio je pokazati kako su stanovnici Hercegovine nastojali formirati život u historijskim, ekonomskim i kulturnim odnosima i prilikama. Tri primjera različitih svjetova u jednom trebalo je da daju uvid u centralna pitanja ovog rada.

Kroz sva tri navedena modela autor ove studije govori o historijskom razvoju seoskih socijalnih struktura, posjedovnim odnosima, kao i o ukupnoj životnoj organizaciji sela i njegovoj ulozi u modeliranju šireg društvenog ambijenta. Uporedni način pristupa u život tri različita historijska realiteta predstavlja važan moment spoznaje tih realiteta, gdje je naglašeno da, ipak, nisu postojale monokonfesionalne oblasti i da su postojali određeni instrumenti, kao socijalni mostovi za premošćavanje društvenih razlika i suprotnosti, poput „kumstva“ i sličnih internih institucija.

Pored konfesionalnih postojale su i pripadnosti elitnim grupama, pod kojima se podrazumijeva pripadnost različitim statusnim grupama.

Ovo je vrijeme forsiranja i stvaranja nacionalnih ideologija "Osvješćenja" kršćana pod osmanskom vlašću. Na prostoru Rumelije veliki doprinos su dale kršćanske evropske zemlje i Rusija. U težnji da razore Osmansku državu i da je potisnu sa južnoevropskih prostora, pod firmom „Istočno pitanje“ trudili su se da u svoj poduhvat involviraju kršćanske podanike osmanske države i stvore animozitet između kršćana i muslimana, koji je zbog „novog svjetskog poretka“ ponovo oživljen u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995).

Gradski život i evolucija cjelokupnih odnosa u njima predmet su trećeg poglavlja ove studije. Osmanski gradovi u Hercegovini su centar cjelokupnog društvenog života na lokalnom nivou. U njima je skoncentrisana cjelokupna ekonomska, obrazovna, kulturna, vojna i svaka druga aktivnost na lokalnom nivou. Zbog toga su gradovi predstavnici svih društvenih slojeva, različitih profesionalnih profila. Multifunkcionalnu zajednicu gradskih sredina različitim intenzitetom obilježiti će novo tanzimatsko vrijeme. Duboko će to osjetiti ne samo vodeće begovske porodice, koje su svojim bogatstvom i životnim sadržajem obilježavale kulturni profil gradskih sredina osmanske Hercegovine, već i esnafski redovi, koji počinju doživljavati svoje rastakanje, nasuprot socijalnom rastu novih kapitalističkih trgovačkih preduzeća. Uvođenje tanzimatskih reformi značilo je istovremeno i urušavanje prethodnih gradskih struktura, na čijim ruševinama postepeno niču nove forme i nove gradske strukture posttanzimatskog perioda, obilježene novim mentalitetom. Život posttanzimatskog perioda u gradovima hercegovačke regije kretao se u smjeru kapitalističke orijentacije i u smislu gubitka ranijih ljudskih i društvenih vrijednosti.

U četvrtom poglavlju ove studije autor govori o upravnim strukturama oficijelnih konfesionalnih zajednica koje su egzistirale na prostoru hercegovačke regije u kasnom osmanskom periodu, kao i o reformama koje su uspostavljanjem Tanzimata nastajale u društvenim redovima ovih organizacija. Konfesionalna dimenzija u svakodnevnom životu hercegovačke regije utisnula je svoj pečat na sve životne oblike, a bila je istovremeno i odgovorna komponenta za društvene razlike. Autor ove studije posebno prati islamsku duhovnu organizaciju - ulemu, kojoj društvena i politička moć daju posebnu poziciju u javnom životu, zatim pravoslavnu crkvenu organizaciju i strukturu njenih upravnih tijela, a isto tako i katoličku crkvenu organizaciju.

Nakon uspostave tanzimatskih reformi poslije 1851. godine primjećuje se određen razvoj kod sve tri konfesionalne grupe, prije svega u institucijama obrazovnog sistema. I pored niza postojećih obrazovnih institucija za muslimansku djecu i omladinu otvaraju se nove škole - ruždije, koje su polaznicima trebale pružiti novi kvalitet obrazovanja. Postojanje ovih škola u hercegovačkim gradovima trebalo je predstavljati odraz politike državnog modernizma. Kod katoličkog stanovništva dolazi do izgradnje brojnih obrazovnih osnovnih institucija koje su bile pod ingerencijom franjevačkog reda. U nekim gradovima regije formirane su škole za pravoslavno stanovništvo, koje su bile veoma dobro opremljene i u personalnom i u materijalnom smislu. Tim razvojem otpočelo je razrješenje konfesionalne kontrole obrazovanja i pojačan utjecaj konfesionalnih vodećih krugova na društveni život i njegova kretanja.

Peto poglavlje, o kojem smo već govorili, tretira nove društvene forme i nove druš-

tvene odnose koje su na društvenu pozornicu uvele tanzimatske reforme.

Posljednje, šesto poglavlje govori o ustancima u zadnjim decenijama osmanske vladavine. Autor studije pokušao je da ovim događanjima da historijsku pozadinu, obradivši u pojedinačnim cjelinama: sukobe na granici sa Crnom Gorom, Ustanak u istočnoj Hercegovini 1850-ih i 1860-ih godina i Ustanak u Hercegovini 1875. godine, kao centralni dio poglavlja.

Centralna administracija nakon zavođenja reformi 1850/51. godine preuzela je jaču kontrolu nad organima uprave i u Hercegovačkoj regiji. U tom smislu izdata je i zvanična naredba da se od lokalnog stanovništva oduzme oružje, što je rezultiralo slabim uspjehom. A ustanci koji su zatim uslijedili bili su jak strategijski interes evropskih predstavnika moći, koji su organizirali i usmjeravali dinamiku ovih lokalnih eskalacija za vlastite interese.

Studija se završava zaključnim razmatranjima koja se odnose na dinamiku događanja i evoluciju društvenih kretanja u osmanskoj provinciji Hercegovini, a koja su izazivana i usmjeravana raznovrsnim faktorima unutrašnjih i izvanjskih uzroka.

Zatim slijedi rječnik profesionalne provenijencije, kao i popis objavljenih izvora i literature. U prezentaciji postavljenih problema autor ove studije iskoristio je obilje lokalne literature, kao predmetne literature na drugim evropskim jezicima. Imenik osoba i lokaliteta omogućuje čitaocu jednostavniji pronalazak određenih mjesta.

Istraživačima raznih oblasti osmanske Hercegovine iz 19. stoljeća preporučujemo ovu knjigu u koju je uložen veliki trud, znanje i umijeće ■

Hatidža Čar-Drnda